

Collectie kleipijpen uit de Nadorst te Hasselt

Inleiding.

Van Jan van Assen uit Hasselt ontvingen wij een doos met pijpenkoppen. Deze zijn door hem gevonden in de Nadorst, langs de Dedemsvaart, gedurende de periode 1998 en 2011. De collectie bestond uit 21 pijpenkoppen en fragmenten hiervan. 15 Pijpenkoppen konden aan de hand van merken gedetermineerd worden. Deze zijn gecatalogiseerd onder nummer ZW009 in de map schenkingen/buiklenen en genummerd 1 t/m 15.

Kleipijpen, een korte geschiedenis.

Van kleipijpen vinden we meestal de koppen of ketels. Ze zijn gemaakt van wit bakkende klei die in Nederland niet voorkomt. Deze klei werd dan ook geïmporteerd uit Engeland, België of Duitsland. Ze komen vaak voor bij graafwerkzaamheden of als 'oogvondst' op akkers. Door de witte kleur vallen ze vaak goed op waarbij soms ook restanten van stelen te vinden zijn.

Kleipijpen maken deel uit van de bodemvondsten uit de periode die we Moderne Tijd noemen. De vroegste exemplaren komen voor vanaf 1580, maar deze zijn vrij zeldzaam. Vanaf de 17e tot en met de 20e eeuw zijn ze in grote hoeveelheden gemaakt, gerookt en weggegooid. Op het hoogtepunt werden in Gouda ca. 17 miljoen pijpen per jaar gemaakt. Maar niet alleen in Gouda, ook elders als Amsterdam, Dordrecht, Alphen a/d Rijn, Utrecht en dichterbij huis in Zwolle waren pijpenmakers actief.

De eerste kleipijpenmakers kwamen uit Engeland. Dit waren vermoedelijk huursoldaten die in een periode waarin niet werd gevochten, en ze dus ook niet betaald werden, kleipijpen maakten. Ze hadden de houten mallen meegenomen van huis. Deze mallen werden al snel vervangen door metalen. Het maken van kleipijpen is puur handwerk. De enige fabriek die nog Goudse kleipijpen maakt is Goedewaagen, al staat de fabriek al tientallen jaren in Nieuw-Buinen..

Het aantal variaties in vorm, kwaliteit en decoratie is ontelbaar. Goudse pijpen waren van topklasse. Je vindt ze dan ook van Amerika tot Indonesië, veelal door de VOC en WIC verhandeld. Goudse pijpen zijn voorzien van het wapen van Gouda aan de zijkanten van de ketel bij de hiel. Een pijp van iets mindere kwaliteit was boven het wapen voorzien van een S. De betere ketels werden gepolijst met een agaatssteen, waarbij het afwerken werd gedaan door vrouwen en ook kinderen. In onze gemeente vinden we overwegend eenvoudige pijpenkoppen. Mogelijk is de zwakke economie na de Tachtigjarige Oorlog hiervan de oorzaak.

De verschillende vormen en afmetingen: nr. 4, 14,1 en 6.

Onderdelen van de kleipijp.

1. Kop of ketel
2. Ketelopening
3. Hiel of spoor, met soms een hielmerk
4. Stoep
5. Steel met soms een zijmerk
6. Mondstuk
7. Rookkanaal
8. Radering

Determinatie.

Kleipijpen zijn altijd een welkome vondst bij archeologisch onderzoek indien ze in de context worden gevonden. D.w.z. niet als losse vondst maar op de plek tijdens het onderzoek. Ze geven namelijk een redelijke datering die kan helpen bij het dateren van het vondstcomplex.

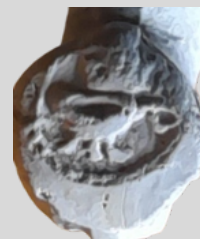
Hulpmiddelen hiervoor zijn de hielmerken en de vorm. Het determineren is niet eenvoudig. Zo kunnen hielmerken 100 tot 150 jaar in gebruik zijn geweest. De vorm van de ketel is dan ook belangrijk, waarbij kleine afwijkingen bepalend kunnen zijn. Er wordt dan ook meestal een ruime marge aangehouden. De laatste jaren word er ook gekeken of de pijp goed doorrookt is. Dit zou namelijk iets kunnen zeggen over de welstand van de gebruiker. Welgestelde rokers hadden soms de gewoonte om een pijp na één keer roken weg te gooien. Omdat kleipijpen, zeker die met een lange steel, snel konden breken, moeten we hieraan niet al teveel waarde hechten.

Pijpenkop met het wapen van Gouda als zijmerk.

Pijp nr. 4, hielmerk: gekroonde 51.

Pijp nr. 15, hielmerk: gekroonde komfoor.

Pijpenkop nr. 6 met de afbeelding van de Tudor roos.

Hielmerk nr. 7: gekroonde GB

Hielmerk nr.11: Anker

Hielmerk nr. 5, Goudse Toren.

Overzicht van de gevonden pijpen met de meest waarschijnlijke pijpenmakers en datering.

OVERZICHT KLEIPIJPEN NADORST HASSELT					
Nr.	Plaats	Pijpenmaker	Hielmerk	Datering	Doorrookt
1	Gouda	Maarten Heerkens	Gekr. 93	1832 - 1875	Nee
2	Gouda	Firma P. van der Want Gxn.	Gekr. 2	1800 - 1900	Nee
3	Gouda	Goedewaagen	Gekr. ES	1880	Ja
4	Gouda	Firma G. Prince en zoonen	Gekr. 51	1880	Nee
5	Gouda	Firma H. van Rijst Jzn.	Goudse toren	1850 - 1900	Ja
6	Gouda	Onbekend	Tudorroos	1710 - 1730	Nee
7	Gouda	Diversen	Gekr. GB	1720 - 1878	Nee
8	Gouda	Jan Nieuwenhuizen	LVD	1827 - 1844	Ja
9	Gouda	firma P. van der Want Gzn.	Lelie	1850 - 1900	Nee
10	Gouda	Firma Nic. van Duijn van Velzen	Schip	1850 - 1900	Nee
11	Gouda	Goedewaagen	Anker	1880	Nee
12	Gouda	Diversen	Gekr. 67	1700 - 1800	Nee
13	Gouda	Cornelis Brammert	CB	1795 - 1800	Nee
14	Gouda	Jan van Baalen	Gekr. 12	1715 - 1740	Nee
15	Gouda	Frans v/d Kist - Teunis Korver	Komfoor	1820 - 1850	Nee

De datering van de pijpenkoppen loopt van 1700 tot 1900. Een tijdsbestek van ca. 200 jaar. Alle pijpen zijn afkomstig uit Gouda en mogelijk als retourvracht van turfschippers meegenomen.

Dat langs de Dedemsvaart regelmatig pijpenkoppen gevonden worden, kan ook te maken hebben met de turfvaart, al is dat nooit met zekerheid te zeggen. Vier kleipijpen zijn te dateren vóór de aanleg van het kanaal dat rond 1850 grotendeels gereed kwam. Een andere collectie pijpenkoppen, ook gevonden in de Nadorst, moet nog worden gedetermineerd. Mogelijk dat dit aanvullende informatie kan opleveren.